

УДК 343.5(=430)(477) «1941/1944»
DOI <https://doi.org/10.35433/history.112094>

Гінда Володимир,
кандидат історичних наук, старший науковий
співробітник відділу воєнно-історичних
досліджень, Інститут історії України
НАН України (Київ) Україна,
ginda@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8373-148X>

ВЕНЕРИЧНІ ХВОРОБИ В ЧЕРВОНІЙ АРМІЇ ТА ПАРТИЗАНСЬКИХ ЗАГОНАХ У РОКИ НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ: ПРОФІЛАКТИКА, МЕТОДИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ТА ТАКТИЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ

Анотація

Мета статті дослідити розповсюдження венеричних хвороб у військах Червоної армії та партизанських з'єднаннях поміж військовослужбовців, розкрити масштаб проблеми та методи її вирішення командним складом і запровадження профілактичних заходів медичним персоналом, показати як бійці та командири самотужки намагалися боротися з хворобами. Автор також намагається проаналізувати використання Червоною армією та Вермахту венеричних хвороб в якості інструменту ведення війни. **Методологія.** У розвідці використовувався інструментарій історії повсякдення в умовах війни, досліджень турботи про тіла, які зазнали насильства під час війни, політики та практики допомоги іншим, соціально-історичний аналіз, міждисциплінарні підходи, джерелознавчий і дедуктивний методи. **Наукова новизна** статті полягає у вивченні розповсюдження та лікування венеричних недуг у Червоній армії та партизанських загонах, намаганні військового командування впливати на проблему не лише через медикаментозне лікування, а використання різних санітарно-профілактичних та виховних заходів, спробах німецької армії розповсюджувати статеві хвороби у радянських військах з метою їх дестабілізації. **Висновки.** На основі наявного матеріалу автор доходить до висновків, що наприкінці німецько-радянської війни у військах Червоної армії та партизанських з'єднаннях однією із багатьох медичних проблем було розповсюдження венеричних хвороб, а зважаючи на їх тривалий термін лікування, військовослужбовці іноді навмисно інфікувалися, аби уникнути бойових дій на фронті. Військове керівництво намагалося боротися з недугами різними методами. Найпоширенішими серед них були: профілактичні бесіди, медикаментозне та амбулаторне лікування, масові огляди цивільних жінок, інколи, переважно в партизанських загонах, доходило до розстрілу тих, кого вважали джерелом інфекції. Незважаючи на різноманітні заходи, повністю викоринити венеричні хвороби поміж солдатів Червоної армії та радянських партизанів під час війни, не вдалося. Аналіз спогадів учасників німецько-радянської війни та військові документи дають змогу припустити, що обидві сторони протистояння нерідко

використовували хворих на венеричні недуги, для їх розповсюдження ворожому таборі.

Ключові слова: Червона армія, радянські партизани, німецько-радянська війна, венеричні хвороби, Вермахт, лікування, цивільне населення.

Постановка проблеми. Венеричні захворювання серед червоноармійців під час німецько-радянської війни в СРСР не афішувалися на загал – це могло підірвати створений пропагандою ореол «доблесних радянських солдатів». Ймовірно тому в українських архівосховищах дотепер не вдалося виявити документацію, що могла б засвідчити чисельність венеричних хворих у Червоній армії. Можливо, такі цифрові викладки зберігаються в документах архівів Російської Федерації, але доступ до них ускладнений. Між тим як показують спорадичні архівні джерела, спогади учасників бойових дій, ця проблем була поширеним явищем наприкінці війни у військах Червоної армії та партизанських загонах. Тривалі терміни лікування інфікованих, у випадку масового поширення венеричних захворювань у військах, могли призвести до падіння моралі та колапсу у військах, тому з цим явищем активно боролися медики та радянські політруки.

Історіографія. В українській історіографії наразі відсутні комплексні дослідження з окресленої проблеми. Певний матеріал представлений в енциклопедичних виданнях радянської доби. У 1951 році в Москві вийшли 27-й і 28-й томи фундаментального на той час наукового медичного проекту «Досвід радянської медицини у Великій Вітчизняній війні 1941–1945». 27-й том присвячувався венеричним хворобам серед солдатів. (Досвід радянської медицини в Великій Вітчизняній війні 1941–1945pp. Шкірні і венеричні хвороби (профілактика та лікування), 1951, 404 с.). Це видання для дослідників цінне тим, що його автори вказують, якими методами у військах боролися з венеричними недугами, як тривало лікування. Ймовірно, що кількість хворих серед червоноармійців була значною, якщо «венеричній проблемі» присвятили цілу книгу. Відображене це питання і в сучасних російських документальних збірниках, які присвячені бойовим діям Червоної армії на теренах Європи (Сенявська, 2023, с. 153–156, 189–190, 198–202; Російський архів: Велика Вітчизняна війна. Накази Народного комісара оборони СРСР. 1943–1945. 1997, с. 305). Значний пласт інформації акумульований в опублікованих на пострадянському просторі щоденникових записах учасників радянського руху опору (Партизанська війна в Україні. Щоденники командирів партизанських загонів і з'єднань. 1941–1944, 2010, 670 с.; Партизанські колекції Національного музею історії України у Другій світовій війні. Щоденники, 2015, 304 с.), спогадах ветеранів (Нікулін, 2014, с.193, 199–200; Кобилянський, 2005, с. 155; Богомолів, 2006), європейських жінок, які

пережили згвалтування червоноармійцями (Польц, 2004; Анонім, 2024, с. 212). У зарубіжній історіографії про венеричні захворювання у військах Червоної армії в роки війни йдеться у працях росіян В. Бетехтіна (Бетехтін, 2012, с.21–23), Г. Гусакова (Гусаков, 2011, с. 86–89), Б. Соколова (Соколов, 2002, с.327) та англійця Е. Бівора (Бівор, 2018, с. 420). Про наявність подібної проблеми у партизанських з'єднаннях, які діяли на території окупованої України, побіжно доторкалися у дослідженнях О. Гогун (Гогун, 2012, с.422 – 435) та Д. Армстронг (Армстронг, 2007, с. 209). Дослідниці-феміністки А. Пето (Пето, 2023, с.130–136), Б. Штельцель-Маркс (Stelzl-Marx, 2014, S.150), В. Герт'єянсен (Gertjeijanssen, 2004, P. 130–142; 318–345) венеричні недуги в Червоній армії розглядають крізь призму згвалтувань червоноармійцями європейський жінок наприкінці німецько-радянської війни.

Мета статті вивчити проблему розповсюдження венеричних хвороб поміж військовослужбовців Червоної армії та бійців партизанських загонів під час німецько-радянської війни, розкрити масштаби проблеми та методи її вирішення командним складом і медичним персоналом.

Виклад основного матеріалу.

Історія німецько-радянської війни супроводжувалася не лише небаченим винищенням народів, але й розповсюдженням різних інфекційних хвороб як в арміях, так і серед цивільного населення. Неостання місце серед них посідали венеричні недуги, які не оминули і війська Червоної армії.

Згідно з даними медичних звітів у перші два роки німецько-радянської війни, коли бойові дії відбувалися на території СРСР, не окупованій німецькими військами, венеричні захворювання у солдатів Червоної армії були незначними, та не перевищували довоєнний рівень. У першу чергу це було пов'язано зі зниженням захворювань напередодні війни поміж цивільного населення, адже радянській медицині завдяки різним противенеричним заходам майже вдалося викорінити ці захворювання поміж населення (Досвід радянської медицини в Великій Вітчизняній війні 1941–1945рр. Шкірні і венеричні хвороби (профілактика та лікування), 1951, с.130). Утім, коли війська Червоної армії перейшли в наступ, та почали звільняти спочатку окуповані нацистами регіони СРСР, а потім вступили на територію противника та європейських країн, хвиля венеричних захворювань буквально накрила радянське військо, збентеживши навіть Наркомат оборони.

Намагаючись вирішити проблему, військове керівництво відразу запровадило на фронтах посади фронтових, армійських і дивізійних венерологів, які контролювали роботу лікарів, вели статистику хворих, координували співпрацю з цивільними лікарнями, розподіляли медикаменти. До їх обов'язків також відносилися: проведення медичних

оглядів, виявлення джерел зараження червоноармійців і контроль за лікуванням. Також була введена карткова система обліку хворих (Гусаков, 2010, с. 88).

Для інфікованих вояків створювалися спеціалізовані венеричні шпиталі. Але, ці заклади були не на всіх фронтах, там, де захворювання не набували значних розмахів венеричні шпиталі не відкривалися, а лікування проводили у відділеннях армійських шпиталів для легкопоранених (АГЛР). Тут функціонували гонорейне, шкірне та сифілітичне відділення. На фронтах, де спостерігалися значна кількість інфікованих, ще додатково створювалися профілактичні групи, які під керівництвом армійського венеролога проводили санітарно-венеричну розвідку поміж місцевого населення, щодо виявлення та локалізації зони зараження. У більшості випадків її здійснювали армійські та дивізійні венерологи і гінекологи. Результати відповідної розвідки слугували основою для відкриття додаткових шкірно-венеричних відділень при АГЛР (Досвід радянської медицини в Великій Вітчизняній війні 1941–1945рр. Шкірні і венеричні хвороби (профілактика та лікування), 1951, с. 133). При Міністерстві охорони здоров'я були створені «венерологічні загони», які спрямовували в ті населені пункти, де спостерігалось найбільше хворих вояків. Представники загонів проводили масовий огляд цивільного населення та паралельно організовували стаціонарне та амбулаторне лікування хворих (Досвід радянської медицини в Великій Вітчизняній війні 1941–1945рр. Шкірні і венеричні хвороби (профілактика та лікування), 1951, с.138).

Нерідко відповідні огляди цивільних влаштовували без згоди цивільного населення, за наказом військового чи цивільного керівництва міста. Наприклад, ветеран М. Нікулін у місті Шверін (Німеччина) був свідком того, як місцевих жінок колоною вели на примусове профілактичне обстеження, позаяк через статеві контакти з німкенями, у кілька разів зріс відсоток хворих червоноармійців. З його слів, військові медики спочатку навіть трохи розгубилися, бо не мали необхідної кількості медичних препаратів (Нікулін, 2014, с. 193).

Курс лікування вояків у Червоній армії базувався на максимальному наближенні медикаментозної допомоги інфікованим та негайній госпіталізації хворих на сифіліс, за давню хронічну гонорею та м'який шанкр (Бетехтін, 2012, с. 21). Найбільш поширеними хворобами поміж червоноармійців на той час були сифіліс і гонорея. Лікували сифіліс військові медики переважно медикаментозно, використовуючи такі препарати як арсенікоїди, новарсенол, осарсол, маферсон, та пеніцилін (Бетехтін, 2012, с. 22). У випадку відсутності ліків, хворих ізольовували, до надходження медикаментів (Нікулін, 2014, с. 193).

У свою чергу, для лікування гонореї застосовували таблетки сульфідину, але, вони швидко стали дефіцитом, що спонукало

практикування так званого «молочного» методу. Між собою хворі називали його «варварським» (Нікулін, 2014, с. 193). Для нього потрібно було коров'яче молоко і рішучий лікар. Популярність методу поміж медиків пояснювалась тим, на відміну від медикаментів, молоко вони могли знайти практично завжди. Після 10 хвилин кип'ятіння молоко вводили хворому внутрішньовенно, після цього температура тіла підіймалася до 41°C. Далі хворому за допомогою зонду здирали слизову сечівника. Процедура ця була надто болісною. Після такої «операції» кожен похід військового до туалету був мукою.

Нерідко використовували скипидар, попередньо очистивши та розчинивши в маслі. У хворе «місце» вводили кубик-півтора цієї речовини. Першу добу після ін'єкції недуга загострювалася, але пізніше пацієнт більше страждав від високої температури – до 39,5°C – і дуже сильних болів у місці ін'єкцій, які приковували його до ліжка на тиждень.

Окрім медичних заходів, військове командування активно проводило серед особового складу посилену загальну політико-виховну та санітарно-просвітницьку роботу. Так, спеціально для цього заступник народного комісара оборони маршал О. Василевський 11 липня 1944 р. (на той час окремі радянські з'єднання перебували на території Румунії) видав спеціальний наказ «Про запровадження обов'язкових щомісячних медичних оглядів особового складу Червоної армії», за яким у військах запроваджувалися медичні огляди чоловіків і жінок офіцерського, сержантського, рядового та вільнонайманого контингенту, посилювалася санітарно-просвітницька і вихована робота у цій делікатній сфері. Проїзні документи на відрядження та відпустку дозволялося видавати тільки після надання довідки з санчастини про відсутність відповідних недуг. Після повернення обов'язково проходили повторний індивідуальний огляд у військових лікарів-дерматологів та гінекологів (Російський архів: Велика Вітчизняна війна. Накази Народного комісара оборони СРСР. 1943–1945, 1997, с. 305).

Під час перебування військ Червоної армії на територіях іноземних країн посилювалася робота медичного персоналу щодо вивчення санітарно-епідемічного стану районів дислокації військових, а виявлені хворі місцеві жінки підлягали негайній ізоляції, задля уникнення можливості їх контактування з вояками (Богомолів, 2005).

В арміях різних фронтів складалися програми лекцій, доповідей і бесід із солдатами, які мали на меті покращити виховну, санітарно-просвітницьку та профілактичну роботу з попередження недуг у військах. На таких заходах зазвичай розповідали про негативні наслідки венеричних захворювань для здоров'я та наголошували, що діагностування відповідних недуг у бійців будуть розцінюватися як ухиляння від виконання бойових завдань та суворо каратимуться (Богомолів, 2005). Для прикладу, можна

привести розроблений план лекцій начальника політвідділу 33-ї армії складений задля реалізації постанови воєнної ради 1-го Білоруського фронту № 056 від 18 квітня 1945 року з попередження венеричних захворювань: «1. Статева розпущеність і її супутник – венеричне захворювання процвітають там, де відсутня відповідальність командирів і політпрацівників за виховання своїх підлеглих;

2. Панібратське ставлення та зближення з німкенями – принижує високе звання солдата Червоної армії;

3. Венеричне захворювання на території фашистської Німеччини не тільки є нещастям для хворого, але ганьбить честь і гідність;

4. Збільшення випадків венеричних захворювань у частині – ганьба для всієї частини;

5. У період напружених боїв з остаточного знищення німецького фашизму вихід із ладу через причину захворювання венеричними хворобами – рівносильне членоушкодженню та злочину перед Батьківщиною;

6. Особливості розповсюдження венеричних захворювань на території Німеччини і фактори, що сприяють їх розповсюдженню (підвищений відсоток захворюваності німкенів венеричними хворобами, злочин неувважності та статева розпущеність, диверсії, недостатньо високий рівень санітарно-просвітницької роботи);

7. Венеричні хвороби та їх вплив на здоров'я, родину і дітонароджуваність» (Богомолів, 2005).

Поміж вояків активно розповсюджувалися агітаційні листівки, які закликали уникати сексуальних контактів з жінками-іноземками та пам'ятати про власних дружин і моральний облік радянського військового. «Товариші військовослужбовці! Вас зваблюють німкені, чоловіки яких обійшли всі борделі Європи, інфікувалися самі і заразили власних німкенів. Перед вами і ті німкені, які спеціально залишені ворогами, щоб розповсюджувати венеричні хвороби, і таким чином виводити вояків Червоної армії з ладу. Потрібно зрозуміти, що близько наша перемога над ворогом, і що скоро ви будете мати можливість повернутися до своїх родин. Якими ж очима буде дивитися в очі близьким той, хто привіз заразну хворобу? Хіба можемо ми, воїни Червоної армії, бути джерелами заразних хвороб у нашій країні? Ні! Бо моральне обличчя вояка Червоної армії має бути таким же чистим, як обличчя його Батьківщини та родини!», – йшлося в листівці адресованій військовослужбовцям 33-ї армії 1-го Білоруського фронту (Богомолів, 2005).

Утім, варто зауважити, що хворіли венеричними недугами не лише червоноармійці. Від сексуальних контактів з ними, (в результаті згвалтувань), постраждали сотні тисяч цивільних жінок на територіях, які звільнялись від нацистів. Скажімо, у Польщі найбільше таких було в

Помор'ї та Сілезії, а загалом в країні лише сифілісом були інфіковані близько 10% жінок (Пето, 2023, с. 136). У Нижній Австрії, яка перебувала під контролем радянських військ, за допомогою до лікарів на 1945 р. звернулися 47 тис. австрійок, хворих на гонорею, а загалом в країні на той час зафіксували 70 тис. венерично хворих жінок (Stelzl-Marx, 2014, S. 150), на 1947 р. їх вже нараховувалося майже 200 тис. (Пето, 2023, с. 136.). У Будапешті на грудень 1945 р. було зареєстровано близько 3 тис. таких жінок, на червень 1946 р. їх кількість збільшилася до майже 9 тис. (Пето, 2023, с. 133). Багато взагалі не зверталися до державних установ і не були обліковані як хворі, бо соромлячись осуду і розголосу, лікувалися неофіційно у приватних лікарів.

До військовослужбовців, які були джерелом хвороб, у Червоній армії за радянськими розпорядженнями мали ставитися належно. Людей, які потрапляли до «венеричних шпиталів» повторно із сифілісом, та мали важкі ускладнення від хвороби, могли звільнити від несення служби. Але демобілізували лише тих хворих, які пройшли не менше двох медикаментозних курсів. Після прибуття додому їх, через військкомати, ставили на облік і продовжували лікування в медичних закладах (Гусаков, 2010 с. 88). Така опція цікавила багатьох військових, які не бажали брати участь у боях на передовій. Тому випадки повторного захворювання на сифіліс та несвоєчасне звернення до лікарів, аби хвороба значно прогресувала, були не рідкістю серед солдатів. Ветеран І. Кобилянський у спогадах писав, що окремі червоноармійці, аби уникнути повернення на фронт, напередодні виписки зі шпиталю намагалися повторно інфікуватися. Для цього хворі розробили навіть спеціальну методику: одужавши солдат домовлявся із хворим, усамітнювався з ним у непримітному місці та брав мазок із його члена і наносив на свій статевий орган, інфікуючи себе таким чином знову (Кобилянський, 2005, с. 155). Довести такий спосіб ухилення від фронту було вкрай складно, на відміну від того ж самострілу, за який передбачався розстріл. А от ветеран С. Соловійов розповідав, що в них у дивізії служила жінка, яка вела безконтрольне статеве життя, і захворіла на гонорею. Її відправили на лікування в армійський шпиталь, але повернувшись звідти, вона взялася за старе та інфікувалася сифілісом. Потрапивши в черговий раз до шпиталю, була «списана» до тилу (Соловійов). Як зауважує історик Б. Соколов, німецькі вояки теж намагалися використати статеві захворювання з метою уникнути фронту (Соколов, 2002, с. 327).

У спогадах ветеранів також містяться непоодинокі розповіді про те, що інколи розлучені командири, які інфікувалися від червоноармійок чи партизанок, могли розстріляти їх під різними приводами. Зазвичай практикували «зраду Батьківщини», відмову від бойового завдання, або посилали на завдання, повернутися із якого живими, було не можливо.

Наприкінці 1942 р. в одному з підрозділів інженерних військ 67-ї армії стався подібний прикрий інцидент. Надвечір у землянці лейтенанта зібралися випивати двоє полковників і господар «житла». Під час пиятики до кампанії долучилася військфельдшер Ніна. Добряче випивши, лейтенант пішов із жінкою до сусідньої землянки, де в них стався статевий контакт. Через певний час офіцер занедужав на венеричну хворобу та поділився прикрою новиною з друзями по пляшці. Виявилося, що полковники також «стрибали до гречки» з фельдшером і мали ті ж проблеми. Тоді один із полковників вирішив дати жінці бойове завдання – піти до німців у розвідку з розрахунком, що відмова потягне за собою арешт і розстріл. І справді, вже за годину після відмови жінку розстріляли (Вронська, Лисенко, 2012, С. 20).

В одній із частин 2-ї резервної армії, військовий трибунал засудив до вищої міри покарання за «зраду Батьківщини» жінку фельдшера. Проступок її полягав у тому, що інфікувала венеричною хворобою кількох командирів. Дізнавшись про це, вони віддали її органам НКВС, бо в жовтні 1941 року жінка потрапила в полон під Харковом, а потім втекла звідти. Під час перевірки слідчі НКВС сфабрикували справу проти неї, що мовляв була завербована Абвером з метою розповсюдження венеричних хвороб серед радянських командирів. Відповідні «факти» були підтверджені свідченнями потерпілих. Військовий трибунал виніс вирок – розстріл. Почувши це, жінка розплакалася та розповіла судді, що дати такі свідчення її переконали співробітники НКВС і пообіцяли, що вирок буде незначним. Суд звернув увагу на розповідь фельдшера та після проведення дорозслідування зняв із неї всі звинувачення (Звягінцев, 2006, с. 427–428).

Командир партизанської бригади А. Бринський у жовтні 1943 р. писав до Українського штабу партизанського руху (далі – УШПР), що в бригаді поширилися венеричні захворювання через безладне статеве життя заміжньої жінки Є. Кузнецової. Вона інфікувала шістьох партизанів, серед яких були чотири командири загонів, один із яких і розстріляв жінку (Центральний архів громадських об'єднань та українці, ф. 1, оп. 22, спр. 20, арк. 56). Страта була проведена за обвинуваченням «зрадник Батьківщини» (Гогун, 2006, с. 371). За такий вчинок А. Бринський лише звільнив командира з посади. Ці факти засвідчують безправ'я жінок у військах Червоної армії та партизанських загонах і необмежену владу командного складу над ними. Адже Є. Кузнецову замість того, щоб відправити на лікування до УШПР, як і військфельдшера 67-ї армії, просто розстріляли розлючені інфіковані командири, й не понесли за це жодного покарання.

Варто зауважити, що такі випадки у партизанських загонах не мали масового характеру. Зазвичай керівництво намагалося впливати на ситуацію за допомогою дисциплінарних санкцій, або залякуванням

розстрілом. Так, командир партизанського загону ім. М. Щорса Чернігівського з'єднання, Ф. Ткаченко, погрожував розстрілом куховарці 3-ї роти, якщо вона ще когось інфікує трипером (Партизанські колекції Національного музею історії України у Другій світовій війні. Щоденники, 2015, с. 135). Медичний відділ при УШПР радив партизанським лікарям читати серед бійців загонів, і за можливості мирного населення, пізнавально-профілактичні лекції про статеві інфекційні хвороби та їх наслідки для людського здоров'я (Центральний державний архів громадських об'єднань та українці, ф. 62, оп. 1, спр. 1784, арк. 56). Але на поради зазвичай не звертали уваги.

Партизанські з'єднання, які мали зв'язок із Москвою, відправляли хворих на лікування до радянського тилу. У свою чергу в загонах, які не мали зв'язку з УШПР, ситуація була набагато складнішою, переважно через відсутність відповідних ліків. Взагалі, проблема браку медикаментів дошкуляла всім партизанським з'єднанням. До загонів вони надходили переважно із захоплених на окупованій території аптек чи лікарів, які працюючи на окупантів, контактували з партизанами. Бракувало всього: від бинтів до знеболювальних. Бинти виправши, використовували по кілька разів, дезінфікуючим засобом під час операцій нерідко була горілка. У таких партизанських загонах хворих на венеричні недуги, у зв'язку з відсутністю можливості лікування, могли розстріляти перед строєм. Американський дослідник Е. Зімке у матеріалі про партизанський побут наводить розповідь партизанської жінки-лікаря про те, як в одному із загонів, десять чоловіків і двох жінок, хворих на сифіліс, розстріляли через відсутність можливості лікування їх в польових умовах (Армстронг, 2007, с. 209).

У 1942 р. на стаціонарному лікуванні у шпиталі УШПР перебували 174 партизани, хворих на гонорею (Центральний державний архів громадських об'єднань та українці, ф. 62, оп. 1, спр. 1784, арк. 40). А від травня 1943 р. до грудня 1944 р. через санітарну частину УШПР пройшли 105 венеричних хворих: 94 інфікованих гонореєю та 11 – сифілісом (Центральний державний архів громадських об'єднань та українці, ф. 62, оп. 1, спр. 1784, арк. 76). Але враховуючи чисельність партизанів, які діяли на українській території (близько 220 тис.) – це незначна цифра, хоча справжні масштаби поширення цих недуг скоріш за все були набагато більшими. Хворі знаючи, що їх можуть через це розстріляти, боялися звертатися за допомогою та приховували хвороби, або намагалисявилікуватися самотужки. Багато партизанських загонів не були на зв'язку з УШПР, й відповідно, у них не обліковувалися венеричні недуги.

Цікаво, що матеріали спогадів та документів представників обох ворогуючих таборів дають можливість припускати, що керівництво Вермахту та Червоної армії було зацікавлене в поширенні венеричних

хвороб в армії противника, використовуючи їх як інструмент ведення війни. Вся справа в їх тривалому лікуванні. У військових наративах та звітах спецслужб нерідко містяться згадки про жінок, які були завчасно інфіковані противником, та отримали завдання поширювати недуги поміж ворога. У такий спосіб вони прагнули на певний час знешкодити опонентів чи дестабілізувати ситуацію у військах. Радянський моряк В. Єлісеєв згадував, як в м. Геленджик деякі солдати захворіли на венеричні недуги: «Пізніше ми дізналися, що німці навмисно заражали наших красивих жінок і дівчат і засилали їх у приморські міста для виведення з ладу військовослужбовців» (Єлісеєв). Про відповідні факти йшлося у шифротелеграмі від 15 квітня 1945 р. начальнику штабу 7-го гвардійського кавалерійського корпусу 1-го Білоруського фронту: «За час перебування військ на території противника, різко збільшилися випадки венеричних захворювань поміж військовослужбовців. Вивчення причин такого стану показує, що серед німців широко розповсюджені венеричні захворювання. Німці перед відступом, а також зараз, на зайнятій нами території, стали на шлях штучного інфікування сифілісом і трипером німецьких жінок, щоб створити великі зони для розповсюдження венеричних захворювань серед військовослужбовців Червоної армії. В одному з німецьких міст арештований органами “СМЕРШ” лікар, який прищеплював жінкам-німкеням сифіліс для інфікування військовослужбовців Червоної армії. В тому ж місті арештована Верпек, медсестра німецького шпиталю, яка сама заразилася гонореею з метою розповсюдження зарази поміж військовослужбовців, – таке завдання вона отримала від керівниці місцевої фашистської організації жінок Шарлотти Доллінг. Виконуючи ці вказівки, Верпек заразила 20 бійців та офіцерів, а керівниця Шарлотта Доллінг – 18 військовослужбовців. Подібні приклади мають місце в низці інших міст і сіл» (Богомолов, 2005). В одному з донесень представників НКВС також йшлося про те, що цю роботу було покладено в Німеччині на молодих дівчат із організації «Вервольф», а збільшення випадків венеричних захворювань під час наступу на Одері поміж бійців Червоної армії, військове командування пояснювало намаганнями ворога ослабити таким чином радянське військо (Бівор, 2018, с. 420).

Звіти німецького СД теж засвідчують, що радянські партизани нерідко засилали до німецьких вояків жінок, інфікованих венеричними хворобами. Так, повідомлення за лютий 1943 р., яке стосувалося Київського, Житомирського, Харківського та Дніпропетровського округів, зазначало наступне: «Більшовики за допомогою венеричних хворих проституток намагаються інфікувати німецьких військовослужбовців і цивільних... У Сімферополі затримана жінка, яка за вказівкою радянської влади була заражена гонореею, з метою інфікувати румунських солдатів»

(Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 4328, оп. 1, спр. 5, арк. 25, 39).

Скоріш за все, документ містив певні перегини німецьких спецслужб, адже цей спосіб знешкодження окупантів підпільниками не надто ефективний, інша справа коли мова йде про вояка Вермахту на фронті. Інфікований окупант через певний час знову повернеться на службу, а дівчині доведеться тікати, щоб урятуватися від розстрілу. Логіка підказує, що коли підпільниця встановила настільки тісні контакти з ворогом і отримувала від нього необхідну інформацію, то користуватися таким «джерелом» варто максимально довго, а у момент небезпеки – ліквідувати.

Між тим, німці мали причини так думати. На початку Другої світової війни в Польщі до них потрапила брошура «Святий обов'язок поляка». В ній закликали поляків боротися з окупантами до останнього, та вказувалися різні методи ведення боротьби. Полькам, хворим на венеричні хвороби, пропонувалося навмисно інфікувати німецьких солдатів: «Польські дівчата, якщо ви хворі, це ваш обов'язок, мати статеві стосунки з німецькими солдатами. Нехай ця чудова зброя знищить їх армію! Це сильніше, ніж літаки, гармати та кораблі» (Gertjeanssen, 2004, p. 125).

Англійський історик Е. Бівор вважає міфом заяви радянської пропаганди про те, що німецька розвідка спеціально залишала в Берліні багато венерично інфікованих жінок, для того аби ті навмисно поширювали недуги поміж військових Червоної армії (Бівор, 2018, с. 420). Між тим періодичність появи цих фактів із обох сторін не дає можливості сприймати їх так категорично. Можна припустити, що німецьке та радянське військове керівництво в такий спосіб намагалося певною мірою виправдати поширення статевих недуг серед солдатів, але не сприймати їх серйозно не варто.

Висновки. Як бачимо під час німецько-радянської війни війська Червоної армії, звільняючи окуповані регіони СРСР та потрапивши на територію ворога, зіштовхнулися із проблемою венеричних захворювань поміж військовослужбовців. Аби забезпечити військо від недуг, радянське командування розгорнуло низку противенеричних заходів в армії та поміж цивільного населення, які мали зупинити їх розповсюдження. Окрім медикаментозного лікування у «венеричних шпиталях», проводилися різноманітні інформаційні бесіди в частинах і партизанських загонах про загрозу здоров'ю, яку несли в собі венеричні хвороби, моральний облік радянського солдата чи партизана, культуру статевого життя тощо. Також були запроваджені заходи санації, постійні місячні, тижневі перевірки солдатів. Інколи через вкрай запущену венеричну хворобу військовослужбовців могли демобілізувати. Як показувала практика, цим намагалися скористатися окремі вояки, які бажали уникнути бойових дій. Також наративи ветеранів та воєнна документація засвідчують факт

використання венеричних хвороб арміями обох країн протистояння, як можливу зброю для дестабілізації ситуації у військах противника.

Подяка. Автор висловлюю щиру подяку рецензентам за конструктивні зауваження та редакційній колегії журналу за можливість публікації розвідки.

Фінансування. Фінансова підтримка на дослідження та публікацію статті не залучалася.

Джерела та література

- Анонім** (2024) Жінка в Берліні. Київ: Видавничий дім «Комора», 304 с.
- Армстронг, Д.** (2007) Радянські партизани. Легенда та дійсність. 1941–1944. Москва: Центрполіграф, 493 с. [російською мовою].
- Бетехтін, М.** (2012) Лікування венеричних хвороб в роки Великої Вітчизняної війни. Історичний досвід медицини в роки Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. Матеріали VIII Всеросійської конференції з міжнародною участю. Москва, С. 20–23. [російською мовою].
- Бівор, Е.** (2018) Падіння Берліна, 1945. Київ, 472 с. [російською мовою].
- Богомолов, В.** (2005–2006) Життя моє, чи ти приснилося мені? Наш сучасник. 10-12, 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://militera.lib.ru/prose/russian/bogomolov_vo/03.html [російською мовою].
- Вронська, Т., Лисенко, О.** (2012) «Окопне братство»: фронтовий мікросоціум у контексті воєнної повсякденності. Сторінки воєнної історії України. Вип. 15. С. 8–26.
- Гогун, О.** (2012) Сталінські командос. Українські партизанські формування. 1941–1944. Москва: РОССПЕН, 526 с. [російською мовою].
- Гусаков, М.** (2010). Дерматовенерологія в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.) (до 65-річчя Перемоги). Вісник післядипломної медичної освіти: Науково-практичний і інформаційний журнал. 2. С. 86–89. [російською мовою].
- Gertjeanssen, W.** (2004) Victims, heroes, survivors. Sexual violence on the eastern front during World War II, A Thesis Submitted to the faculty of the graduate school of the university of Minnesota. 401 p.
- Досвід радянської медицини в Великій Вітчизняній війні 1941–1945рр.** (1951) Шкірні і венеричні хвороби (профілактика та лікування). Москва: Медгіз, 404 с. [російською мовою].
- Єлісєєв, В.** Спогади ветеранів Великої вітчизняної війни. «Я пам'ятаю». Режим доступу: <http://iremember.ru/krasnoflotsi/eliseev-vasiliy-fedorovich.html> [російською мовою].
- Звягінцев, В.** (2006) Війна на терезах Феміди. війна 1941–1945 гг. в матеріалах слідчо-судових справ. Москва: Терра- Книжковий клуб, 766 с. [російською мовою].
- Кобилянський, І.** (2005) Прямою наводкою по ворогу. Москва: Яуза, Ексмо, 320 с. [російською мовою].
- Кьопп, Г.** (2011) Навіщо я народилася дівчинкою?: Сексуальні «подвиги» радянських визволителів. Київ: Гамазин, 160 с.

Нікулін, М. (2014) Спогади про війну. Моква: АСТ, 352 с. [російською мовою].

Партизанська війна в Україні. (2010) Щоденники командирів партизанських загонів і з'єднань. 1941–1944. Колек. упорядників: О.В. Бажан, С. І. Власенко, А.В. кентій, Л. В. Легасова, В. С. Лозицький (кер.). Москва: Центрполіграф, с. 670. [російською мовою].

Партизанські колекції Національного музею історії України у Другій світовій війні, (2015). Щоденники / Ін-т історії України НАН України, Національний музей історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс. Київ: Аеростат, 304 с.

Пето, А. (2023) Насилля та мовчання. Червона армія в Угорщині у Другій світовій війні. ibidem-Verlag, Stuttgart, 275 с. [російською мовою].

Польц, Е. (2004) Жінка на війні. Нева. 2. Режим доступу: <http://magazines.russ.ru/neva/2004/2/po9.html> [російською мовою].

Російський архів: Велика Вітчизняна війна. (1997) Накази Народного комісара оборони СРСР. 1943–1945. Т. 12 (2–3). Москва: Терра. 456 с. [російською мовою].

Сенявська, О. (2023) «Ми вступаємо до фашистського лігва...» Червона Армія на території противника в кінці 1944–1945 рр. Документи, матеріали, коментарі. Москва: СПб: Ін-т рос. історії Рос. акад. наука; Центр гуманітарних ініціатив, 380 с. [російською мовою].

Соколов, Б. (2002) Окупація. правда і міфи. Москва: АСТ-ПРЕС КНИГА, 352 с. [російською мовою].

Соловйов, С. Розповіді про війну. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pravo.vuzlib.net/book_z2195_page_8.html [російською мовою].

«...Створити нестерпні умови для ворога і всіх його посібників...», (2006). Червоні партизани України, 1941–1944: маловивчені сторінки історії. Документи і матеріали / Авт.-упоряд.: Гогун О. Кентій А. Київ: Український видавничий союз, 430 с. [російською мовою].

Stelzl-Marx, B. (2014) Sowjetische Besatzungskinder in Österreich. Nachkriegsbiografien zwischen Stigmatisierung und Tabuisierung, in: Einsichten und Perspektiven. Bayerische Zeitschrift für Politik und Geschichte. 3/14. S. 148–157.

Центральний державний архів вищих органів влади та управління України ф. 4328, оп. 1, спр. 5, 159 арк.

Центральний державний архів громадських об'єднань та україніки, ф. 1, оп. 22, спр. 20, 158 арк.

Центральний державний архів громадських об'єднань та україніки, ф. 62, оп. 1, спр. 1784, 258 арк.

References

Anonim (2024) Zhinka v Berlini. Kyiv: Vydavnychjy dim «Komora», 304 s. [in Ukrainian].

Armstrong, D. (2007) Radians'ki partyzany. Lehenda ta dijsnist'. 1941–1944. Moskva: Tsentrpolihraf, 493 s. [in Russian].

Betekhtin, M. (2012) Likuvannia venerychnykh khvorob v roky Velykoi Vitchyznianoї vijny. Istorychnyj dosvid medytsyny v roky Velykoi Vitchyznianoї vijny

1941–1945 rr. Materialy VIII Vserosijs'koi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu. Moskva, S. 20–23. [in Russian].

Bivor, E. (2018) Padinnia Berlina, 1945. Kyiv, 472 s. [in Russian].

Bohomolov, V. (2005–2006) Zhyttia moie, chy ty prysnylosia meni? Nash suchasnyk. 10-12, 1. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://militera.lib.ru/prose/russian/bogomolov_vo/03.html [in Russian].

Dosvid radians'koi medytsyny v Velykij Vitchyznaniij vijni 1941–1945rr. (1951) Shkirmi i venerychni khvoroby (profilaktyka ta likuvannia). Moskva: Medhiz, 404 s. [in Russian].

Gertjeanssen, W. (2004) Victims, heroes, survivors. Sexual violence on the eastern front during World War II, A Thesis Submitted to the faculty of the graduate school of the university of Minnesota. 401 p. [in English].

Hohun, O. (2012) Stalins'ki komandos. Ukrains'ki partyzans'ki formuvannia. 1941-1944. Moskva: ROSSPEN, 526 s. [in Russian].

Husakov, M. (2010). Dermatovenerolohiia v roky Velykoi Vitchyznianoj vijny (1941-1945 rr.) (do 65-richchia Peremohy). Visnyk pisliadyplomnoi medychnoi osvity: Naukovo-praktychnyj i informatsijnyj zhurnal. 2. S. 86–89. [in Russian].

Yelyseiev, V. Spohady veteraniv Velykoi vitchyznianoj vijny. «Ya pam'iataiu». Rezhym dostupu: <http://iremember.ru/krasnoflotts/elyseev-vasiliiy-fedorovich.html> [in Russian].

Zviahintsev, V. (2006) Vijna na terezakh Femidy. vijna 1941–1945 hh. v materialakh slidcho-sudovykh sprav. Moskva: Terra–Knyzhkovyj klub, 766 s. [in Russian].

Kobylians'kyj, I. (2005) Priamoiu navodkoiu po vorohu. Moskva: Yauza, Eksmo, 320 s. [in Russian].

K'opp, H. (2011) Navischo ia narodylasia divchynkoiu?: Seksual'ni «podvyhy» radians'kykh vyzyvriteliv. Kyiv: Hamazyn, 160 s. [in Ukrainian].

Nikulin, M. (2014) Spohady pro vijnu. Moskva: AST, 352 s. [in Russian].

Partyzans'ka vijna v Ukraini. (2010) Schodennyky komandyriv partyzans'kykh zahoniv i z'iednan'. 1941–1944. Kolek. uporiadnykiv: O.V. Bazhan, S. I. Vlasenko, A.V. kentij, L. V. Lehasova, V. S. Lozyts'kyj (ker.). Moskva: Tsentrpolihraf, s. 670. [in Russian].

Partyzans'ki kolektsii Natsional'noho muzeiu istorii Ukrainy u Druhij svitovij vijni. (2015) Schodennyky / In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy, Natsional'nyj muzej istorii Ukrainy u Druhij svitovij vijni. Memorial'nyj kompleks. Kyiv: Aerostat, 304 s. [in Ukrainian].

Peto, A. (2023) Nasyllia ta movchannia. Chervona armia v Uhorschyni u Druhij svitovij vijni. ibidem-Verlag, Stuttgart, 275 s. [in Russian].

Pol'ts, E. (2004) Zhinka na vijni. Neva. 2. Rezhym dostupu: <http://magazines.russ.ru/neva/2004/2/po9.html>. [in Russian].

Rosijs'kyj arkhiv: Velyka Vitchyzniana vijna. (1997) Nakazy Narodnoho komisara oborony SRSR. 1943-1945. T. 12 (2–3). Moskva: Terra. 456 s. [in Russian].

Seniavs'ka, O. (2023) «My vstupaiemo do fashysts'koho lihva...» Chervona Armia na terytorii protyvnika v kintsi 1944–1945 rr. Dokumenty, materialy, komentari. Moskva: SPB: In-t ros. istorii Ros. akad. nauka; Tsentr humanitarnykh iniitsiatyv, 380 s. [in Russian].

Solovjov, S. Rozpovidi pro vijnu. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.pravo.vuzlib.net/book_z2195_page_8.html [in Russian].

«...Stvoryty nesterpni umovy dlia voroha i vsikh joho posibnykiv...» (2006). Chervoni partyzany Ukrainy, 1941–1944: malovyvcheni storinky istorii. Dokumenty i materialy / Avt.-uporiad.: Hohun O. Kentij A. Kyiv: Ukrains'kyj vydavnychyj soiuz, 430 s. [in Russian].

Sokolov, B. (2002) Okupatsiia. pravda i mify. Moskva: AST-PRES KNYHA, 352 s. [in Russian].

Stelzl-Marx, B. (2014) Sowjetische Besatzungskinder in Österreich. Nachkriegsbiografien zwischen Stigmatisierung und Tabuisierung, in: Einsichten und Perspektiven. Bayerische Zeitschrift für Politik und Geschichte. 3/14. S. 148–157. [in German].

Vrons'ka, T., Lysenko, O. (2012) «Okopne bratstvo»: frontovij mikrosotsium u konteksti voiennoi povsiakdennosti. Storinky voiennoi istorii Ukrainy. Vyp. 15. S. 8–26. [in Ukrainian].

Tsentrал'nyj derzhavnyj arkhiv vyschykh orhaniv vladы ta upravlinnia Ukrainy f.4328, op. 1, spr. 5, 159 ark.

Tsentrал'nyj derzhavnyj arkhiv hromads'kykh ob'ednan' ta ukrainiky, f. 1, op. 22, spr. 20, 158 ark.

Tsentrал'nyj derzhavnyj arkhiv hromads'kykh ob'ednan' ta ukrainiky, f. 62, op. 1, spr. 1784, 258 ark.

**Ginda V. VENEREAL DISEASES IN THE RED ARMY AND PARTISAN
UNITS DURING THE GERMAN-SOVIET WAR: PREVENTION, METHODS OF
SOLVING THE PROBLEM AND TACTICAL USE**

Abstract

The purpose of the article is to investigate the spread of venereal diseases in the Red Army and partisan units among servicemen, to reveal the scale of the problem and methods for solving it by the command staff and the introduction of preventive measures by medical personnel, to show how fighters and commanders tried to fight diseases on their own. The author also intends to analyze the use of sexually transmitted diseases by the Red Army and the Wehrmacht as a tool for waging war. **Methodology.** We have a history of everyday life in the minds of war, tracking the work of bodies that experienced violence during the war, policies and practices to help others, socio-historical analysis, interdisciplinary approaches, meaningful and deductive methods. **The scientific novelty** of the article lies in the widespread spread and treatment of sexually transmitted diseases in the Red Army and partisan corrals, the military command's efforts to address the problem not only through medical treatment, but also through the use of various sanitary and preventive visits, the German army's attempts to detect all types of illnesses in the civilian troops using the method of their destabilization. **Conclusions.** Based on the available material, the author concludes that at the end of the German-Soviet war in the Red Army troops and partisan units, one of the many medical problems was the spread of venereal diseases. Given their long treatment period at that time, servicemen sometimes deliberately became infected in order to avoid fighting at the front. The military leadership tried to combat the diseases by various methods. The most common among

them were: preventive conversations, medical and outpatient treatment, mass examinations of civilian women, sometimes, mainly in partisan units, it came to the shooting of those who were considered the source of infection. Despite various measures, it was not possible to completely eradicate venereal diseases among Red Army soldiers and Soviet partisans during the war. An analysis of the assumptions of participants in the German-Radyan war and military documents allow us to assume that both sides of the war often used venereal diseases of sick women to cure all sorts of ailments in the camp opponents.

Keywords: Red Army, Soviet partisans, German-Soviet war, venereal diseases, Wehrmacht, venereal diseases, treatment, civilian population.

**Ginda V. CHOROBY WENERYCZNE W ARMII CZERWONEJ I
ODDZIAŁACH PARTYZANSKICH W CZASIE WOJNY NIEMIECKO-
RADZIECKIEJ: ZAPOBIEGANIE, SPOSOBY ROZWIĄZYWANIA PROBLEMU I
ZASTOSOWANIE TAKTYCZNE.**

Streszczenie

Celem artykułu jest zbadanie rozprzestrzeniania się chorób wenerycznych w oddziałach Armii Czerwonej i oddziałach partyzanckich wśród żołnierzy, ukazanie skali problemu i metod jego rozwiązywania przez kadrę dowódczą oraz wprowadzania środków zapobiegawczych przez personel medyczny, a także pokazanie, w jaki sposób bojownicy i dowódcy próbowali zwalczać choroby na własną rękę. Autor podejmuje również próbę analizy wykorzystania chorób wenerycznych przez Armię Czerwoną i Wehrmacht jako narzędzia walki. Metodologia. W badaniach wykorzystano narzędzia zaczerpnięte z historii życia codziennego w czasie wojny, badania nad opieką nad ciałami poddanymi przemocy w czasie wojny, polityką i praktyką pomagania innym, analizę społeczno-historyczną, podejścia interdyscyplinarne oraz metody źródłowe i dedukcyjne. Nowość naukowa artykułu polega na zbadaniu rozprzestrzeniania się i leczenia chorób wenerycznych w Armii Czerwonej i oddziałach partyzanckich, na próbach oddziaływania dowództwa wojskowego na problem nie tylko za pomocą leczenia farmakologicznego, ale także za pomocą stosowania różnych środków sanitarno-profilaktycznych i wychowawczych, na próbach rozprzestrzeniania chorób wenerycznych w wojskach radzieckich przez armię niemiecką w celu ich destabilizacji. Wnioski. Na podstawie dostępnego materiału autor stwierdza, że pod koniec wojny niemiecko-radzieckiej jednym z licznych problemów medycznych w oddziałach Armii Czerwonej i oddziałach partyzanckich było szerzenie się chorób wenerycznych. Biorąc pod uwagę długi okres leczenia, żołnierze niekiedy celowo się zarażali, aby uniknąć walki na froncie. Dowódcy wojskowi próbowali zwalczać tę chorobę różnymi metodami. Do najczęstszych należały: rozmowy profilaktyczne, podawanie leków i leczenie ambulatoryjne, masowe badania kobiet cywilnych, a niekiedy, głównie w oddziałach partyzanckich, dochodziło do rozstrzeliwania osób, które uważano za źródło zakażenia. Mimo podjętych działań nie udało się w czasie wojny całkowicie wyeliminować chorób wenerycznych wśród żołnierzy Armii Czerwonej i partyzantów radzieckich. Analiza wspomnień uczestników wojny niemiecko-radzieckiej oraz dokumentów wojskowych wskazuje, że obie strony konfliktu często wykorzystywały pacjentów z chorobami wenerycznymi, aby zarażać ich w obozie wroga.

Słowa kluczowe: *Armia Czerwona, partyzanci radzieccy, wojna niemiecko-radziecka, choroby weneryczne, Wehrmacht, leczenie, ludność cywilna.*

Статтю надіслано до редколегії 10.04.2025 р.
Статтю рекомендовано до друку 18.05.2025 р.